

De Messiaanse Beweging

Een inleiding

DOOR

Jos Westerbeke

De HEERE heeft grote dingen aan dezen gedaan, Psalm126

STICHTING DE GIHONBRON

MIDDELBURG

2010

Het zou niet gemakkelijk zijn om de vraag te beantwoorden die zegt om in een paar woorden te omschrijven wat de Messiaanse beweging is. Er zou gezegd kunnen worden: Het zijn bekeerde Joden met hun aanhang. Een beter antwoord zou kunnen zijn:

Een internationale beweging van gelovigen bestaande uit Joden en daarbij Christenen die teruggaan op de oude Bijbelse bronnen, zich onderscheiden van de Christelijke kerk in het onderhouden van de Bijbelse feesten met de zaterdag als de shabbat en zich onderscheiden van het Jodendom in het aannemen van Jezus als de Messias. Nieuw en zeer divers, matig georganiseerd en kwetsbaar.

Deze omschrijving verbindt ze aan het Jodendom en aan het Christendom en dat is terecht. Maar ook deze omschrijving kan nauwelijks zonder commentaar genoemd worden. Reden genoeg, dacht ik, om deze naar mijn idee belangrijke beweging eens wat meer onder de aandacht te brengen.

Het is een beweging die meer en meer gestalte krijgt de laatste 10 jaar en die voortkomt uit voornamelijk bekeerde Joden ofwel Joden die Jezus als Messias erkennen, met daarbij gelovigen uit allerlei kerkelijke denominaties. We zouden ze een beetje evangelisch kunnen noemen, maar er moet dan wel bij bedacht worden dat ze soms behoorlijk fundamenteel kunnen zijn naar de Joodse religie. Ze hebben over het algemeen behoorlijk wat kennis en velen hebben een kerkelijke achtergrond waar ze al het een en ander hebben meegemaakt. Dit uit zich niet zelden met frustraties aangaande de kerk. Verder is er een enthousiasme te vinden voor studie en onderzoek met grote waardering van het Jodendom, in ieder geval het Jodendom van de tweede tempelperiode, de tijd van Jezus.

Ze noemen zichzelf Messianics en hun geloof noemen ze ook wel Messianic. Deze benaming lijkt gunstig voor deze internationale gemeenschap om zich te onderscheiden van de rest. Ook in Nederland is dit wel te prefereren omdat het Nederlands nogal wat verschillende uitdrukkingen kent voor deze mensen en deze beweging. Zoals: Messiasbelijdende Joden, de bekendste, maar ook Jezus-als-Messias belijdende Joden en Messiaanse Joden etc. Bovendien heeft het als voordeel dat bij de benaming Messianics het Jood-zijn erbuiten wordt gelaten. Want het is namelijk niet zo dat Messianics alleen maar uit Joden bestaan. Er zijn heel wat niet-Joden die zich bij deze beweging aansluiten. Het is ook een gemeenschappelijke beweging geworden in tegenstelling tot voor de stichting van de staat Israël toen het om individuen ging.

De Messiaanse beweging is een beweging die haar oorsprong voornamelijk heeft in Jezus als Messias belijdende Joden die eind de 19e eeuw en daarna meer en meer een eigen identiteit vormden. Een identiteit die steeds meer de oude Joodse overlevering van de 2e tempelperiode opnam.

Begin 19^e eeuw sloten Joden in Nederland zich volledig aan bij de Christelijke kerk, zoals Salomon Duijtsch en Isaac Da Costa, echter daarna vond men zich steeds minder verbonden met de kerk. Vooral na de stichting van de staat Israël kon men niet meer overweg met veel kerkelijke leerstukken waaronder bijvoorbeeld de vervangingstheologie. Dat deze Joden zich steeds minder verbonden voelden met de kerk heeft te maken met enerzijds de algemene vrijzinnigheid en achteruitgang van de kerk die steeds meer van haar plaats raakte sinds de scheuringen en in een eigen isolement kwam met eigen tradities. En anderzijds, daartegenover stond dat deze bekeerde Joden juist uit hun traditie veel voordeel trokken, doordat zij het Nieuwe Testament als boeken gingen lezen van hun Joodse

broeders. Wat profijtelijk werkte in vernieuwd inzicht in de verhouding Jodendom en christendom, of beter gezegd Israel en de volken. Maar de grootste betekenis had wel de oprichting van de staat Israel na twee wereldoorlogen als teken dat God op basis van zijn oude verbond Zijn eigen weg ging met het Joodse volk en vervulde wat de profeten hadden voorgezegd.

Dit stelde de kerken op hun beurt ook weer tot nadenken en zo was de weg vrij tot een vernieuwing van inzichten in geschiedenis, kerk, dogma's, leerstukken, Jodendom enz. Zo is er ook een zoektocht op gang gekomen naar de historische Jezus, Jodendom, Paulus e.d.¹ Sinds Israel is er ook binnen de Christelijke theologie een internationale bezinning gekomen op de plaats van het Jodendom binnen de kerk. Over het algemeen werd het door de kerken wel gesignaleerd, maar er werd weinig mee gedaan in de vorm van zelfreflectie. Wellicht dat dit ook één van de redenen waarom tegenwoordig sommigen uit de kerk zich aansluiten bij Messiaanse groeperingen. Er zijn overigens ook kerken die bewust ruimte scheppen voor deze vernieuwingen.

Geschiedenis

Het is bijzonder om de geschiedenis te beschrijven van zo'n jonge en sterk in ontwikkeling zijnde beweging van welke eigenlijk niemand zeggen kan hoe het verder gaan zal. Er zijn echter wel enkele duidelijke lijnen te trekken die ook voldoende zijn om een belangrijk aspect van deze beweging in beeld te brengen. Dat aspect is haar relatie met het Jodendom en met het Christendom en wat zij hen te zeggen heeft.

Met de Reformatie gebeurde er iets bijzonders: een nieuwe beweging kwam uit het kolossale Roomse instituut en maakte tevens een zware schade aan deze algemene kerk. Er kwam vernieuwde aandacht voor de Hebreeuwse Schriften en sommige Protestanten begonnen Rabbis te raadplegen. Luther b.v. wensde dat hij veel meer kennis had van het Hebreeuws en hij achtte het nodig om het Nieuwe Testament goed te kunnen begrijpen omdat het "vol zat met Hebraïsmen".² Luther raadpleegde voor zijn exegese veel Nicholas de Lyre die sterk geïnspireerd was door Rashi en andere rabbijnen.³ De Nadere Reformatie in Nederland en de Puriteinen in Engeland gingen verder en lazen de profetieën over Israel in het licht van een toekomstige restauratie van het Joodse volk. Toch bleven ze zelf op veel punten nog Rooms traditioneel.⁴ Enkele zoals Jacobus Koelman waren fel tegen Roomse instellingen zoals Kerstfeest.

Duidelijk is dat Joodse wortels het begin vormen van de huidige Messiaanse gemeenten. In Nederland waren Salomon Duijtsch (eind 18e eeuw), en Isaac Da Costa (begin 19e eeuw) de bekendste Messias-belijdende Joden. Eigenlijk wezen zij door hun aanwezigheid de Christelijke kerk al op haar Joodse wortels. Een interessante serie van Dr. van Campen en Dr. Haitsma over "Vergeten Eerstelingen" gaat over verschillende Joden die elk op hun eigen wijze ontdekten dat Jezus hun Messias is. Gepaard met veel tegenstand van familie en rabbi's, kwamen ze terecht bij de Christelijke kerk. Allen gaven ze vanuit de Joodse traditie de kerk iets mee.

In verschillende landen waren er verschillende Joodse bekeerlingen die hun stem hebben laten horen, zowel naar hun broeders als naar de kerk. Begin 19e eeuw werden er enkele missionaire instellingen voor de Joden vanuit de kerkelijke gemeenschappen opgericht. Hieronder zijn:

1795 – The London Missionary Society, nu opgegaan in: Council for World Mission (CWM)

<http://www.cwmission.org>

1806 – The London Society for promoting Christianity amongst the Jews

1842 – The British Society for the propagation of the Gospel among the Jews. Opgegaan in: Christian Witness to Israel (CWI). <http://www.cwi.org.uk>

1846 - Evangelical Alliance, van de Free Scottish Church, nu opgegaan in: World Evangelical Alliance (WEA) <http://www.worldevangelicals.org/>

Maar al snel kwamen er zelfstandige Joodse groepen die eigen instellingen oprichtten:

1866 - HCA Hebrew Christian Alliance te Londen, gesticht door Carl Schwartz.

1893 - Hebrew Christian Testimony to Israel (HCTI) In 1901 kwam Levertoff hier werken.⁵

1915 - MJAA Messianic Jewish Alliance of America

1973 – Jews for Jesus

1979 - UMJC The Union of Messianic Jewish Congregations in Noord Amerika

De twee laatste zijn tegenwoordig de belangrijkste. De UMJC heeft als missie om gemeenten te stichten, te sterken, en te vermenigvuldigen voor Yeshua (Jezus) binnen het huis van Israel.⁶

Tegenwoordig zijn veel meer stichtingen die samenbindend willen werken onder de Messiaanse gemeenten.

Een van de meest typerende gebeurtenissen die het begin vormen van onze tegenwoordige beschaving is wel de Verlichting. Zo aan het eind van de 18^e en begin van de 19^e eeuw werd de grondslag gelegd voor onze tijd. Dit is ook het meest in het oog springende geschiedenis moment om als begin te nemen van de huidige Messiaanse beweging. Vanaf hier is er een duidelijke lijn te trekken waarbij de aandacht komt te liggen bij het volk Israel wat al ruim duizend jaar uit het wereldbeeld nagenoeg verdwenen was.

Twee belangrijke Joodse mannen die uit de stad Amsterdam te voorschijn kwamen uit een overblijfsel van de Reformatie vormden een belangrijke ontwikkeling. Uit de school van Willem Bilderdijk kwamen **Isaac Da Costa** (1798-1860) en **Abraham Capadose** (1795-1874) in deze nieuwe aangebroken tijd van opwekking (het Reveil), als eerstelingen van de Joodse schare die de Christus Jezus als de Zoon van God aannamen wat ook eenmaal die gehele Joodse schare doen zal. Ik ben me ervan bewust dat ik als Nederlander bevooroordeeld ben deze twee Nederlanders zo in het bijzonder te nemen, maar ondanks dat meen ik toch dat zij ook internationaal een belangrijke verschijning zijn. Zo noemt bijvoorbeeld ook de Amerikaanse Phillip Goble in zijn boek *Everything you need to grow a Messianic Yeshiva* deze twee “extremely important Hebrew Christians”.⁷

Zij waren het die de Nederlandse stichting “Vrienden van Israel” in 1846 oprichtten. Deze stichting werkte vooral door toedoen van Capadose veel samen met de Free Scottish Church die in 1846 de Evangelical Alliance oprichtte. Daarbij waren ze gelijk internationaal betrokken bij het evangelieverkondiging onder hun broeders. De alliantie bestaat nog steeds onder de naam World Evangelical Alliance (WEA). Comités waren er in verschillende landen, waaronder in Geneve, de stad die veel betekenis had voor het Reveil wat zich in het bijzonder in NW Europa manifesteerde.

Da Costa en Capadose waren kritisch ten opzichte van de kerk waar het ging over de plaats van Israel als land en volk. Da Costa wees de kerk op haar vergeestelijking van Israel in zijn boek *Israel en de Volken* [blz. 303 (blz.174 D. Kalmijn)] Capadose deed dit in een rede voor de *Scottisch Church*, 25-5-1848 [D. Kalmijn, blz.178]

Capadose was het soms niet eens met de predikanten die spraken voor de Vrienden van Israel omdat zij meenden dat het herstel van de Joden als een afdeling van de Gereformeerde Kerk gezien zou moeten worden. [D. Kalmijn, blz.180, note 10]

Voorals Capadose heeft veel werk verricht op internationaal gebied. Hij dacht ook dat de tijd was aangebroken dat de Heere "gedachtig werd aan Zijn verbond", en meende dat het wel eens goed zou kunnen dat er mogelijkheden geschapen werden tot het wederom verkrijgen van het land Israel. Hij had daar achteraf gezien geen verkeerd gevoel over. Het zou echter nog zo'n 100 jaar duren voor de stichting van de staat Israel.

In die tijd van het Reveil werden er velen bekeerd, waaronder relatief veel Joden. Nederland, Engeland, Duitsland, Frankrijk, Zwitserland, en meerdere landen werden gezegend waaronder niet te vergeten Amerika met de *Second Great Awakening*. Dit veroorzaakte wereldwijd een grote toename van evangelisatie.

Een andere persoon belangrijk om genoemd te worden is Dr. H. F. Kohlbrugge. Het gaat te ver om hierop verder in te gaan, maar deze persoon vertegenwoordigt de stroming van het objectief bevindelijk Christendom in Nederland en onder de noemer van Gereformeerd ook mondiaal. De wegen van Da Costa en Kohlbrugge gingen in een bepaald (bijzonder) opzicht uiteen. Da Costa was typerend voor zijn meer Joodse koers die eigenlijk in de richting wees van vele Joodse broeders die later in meer of mindere mate ook hun Joodse tradities zouden behouden. Kohlbrugge zag de Joodse wet juist niet zitten in praktische zin omdat hij de wet volledig als geestelijk uitlegde.

De periode van het Reveil vormde ook het begin van allerlei afscheidingen. Da Costa en Capadose kunnen als een schakel gezien worden in de geschiedenis van de (Nederlandse) Kerk. Ze vertegenwoordigden een nieuwe Joodse richting.

Wereldwijd zorgde de Verlichting voor een kantelpunt in de geschiedenis. Het ging bergafwaarts met de kerk. Ook Da Costa was daar helemaal niet positief over. Hij zag dat er nogal wat mensenwerk in de kerk was en dat men daarop steunde zoals er ook steun gezocht werd op belijdenisgeschriften. Da Costa was in wezen een protestant en on-going reformist die het direct van God verwachtte met de bewustheid dat "Alleen Gods Heilige Geest de onfeilbare Leraar en Leidsman der kerk is, de Heilige Geest het enig-onfeilbare gezag op aarde, als plaatsbekleder des Heilands, en dat de Christuskerk aan die onfeilbaarheid van de onzichtbare plaatsbekleder genoeg heeft, zodat de zinspreuk *Ubi Christus, ibi Ecclesia*, (waar Christus is daar is de kerk, een zinspreuk die hij op zijn sterfbed nog aan zijn leerlingen van het Gereformeerd seminarium op het hart drukte) het levensbeginsel was van elke waarachtige en levende opvatting der kerkgeschiedenis."⁸ Volgens Koenen had hij van de overlevering van zowel de synagoge als van de kerk weinig op. "ene geringe waarde"⁹ Da Costa ziet het liefst een voortdurende ontwikkeling in belijdenis en standpunten. "Zo beschouw ik dan als wenselijk ene zich steeds opvolgende bestemming van het standpunt der kerkleer door belijdenissen en formulieren, om het even of zij beschreven worden dan of zij reeds, door de opvatting zelve der oude en bestaande formulieren, facto vernieuwd zijn. De uitsluiting van de dwaling volgt uit het de

vaststelling van het begrip der waarheid. Kerkelijk is daar natuurlijk niet aan te denken in deze staat van desorganisatie, maar zal ook hier alles afhangen van een nieuwe leiding en bedeling Gods. Het komt er thans op aan niet zozeer een belijdenis te verdedigen, als er een te doen. De waarheid wordt gerechtvaardigd van haar kinderen.”¹⁰ In de leer van de sacramenten was hij “noch Calvijnerend noch Luthersgezind” Het verbond stond op de voorgrond, maar hij zag het feit dat men de tegenwoordigheid van Christus in de sacramenten zoekt, als een surrogaat voor de “ten hemel gevaren Koning-Hogepriester.” “Door niets meende hij, was de leer der wederkomst van Christus meer uit de bewustheid der kerk verwijderd geraakt, dan door het aannemen van Zijne lichamelijke tegenwoordigheid in de kerkelijke plechtigheid.”¹¹

Capadose, de vriend en neef van Da Costa schreef een boekje Jehovah-Jezus¹² waarin hij de Godheid van de Messias toelichtte. Capadose leefde in een tijd van verval van de Nederlandse Gereformeerde Kerk. Toch voelde hij zich altijd hartelijk verbonden met de oude Gereformeerde Kerk. De afscheiding in 1834 veroordeelde hij scherp. Toch geloofde hij dat de Heere met die scheiding iets bijzonders voor had.¹³ Jaren later moest hij een steeds groter geworden verval gadeslaan. De biograaf David Kalmijn schreef: “Gaandeweg heeft Capadose de hoop laten varen de Hervormde Kerk nog eenmaal als levende uit haar belijdenis hersteld te zien.”¹⁴ In 1866 scheidde hij zich af van de kerk. In de brochure *Of Scheiden Of Scheiding*¹⁵ gaf hij rekenschap van zijn daad. Hij zegt daarin o.a. “Bij een cadaver kan ik niet langer wonen.” Zij is de plaats geworden “waar de Heer en Heiland eens te vinden was.” Men zoekt de levende niet bij de doden, maar verlate het graf “met de opgestane Christus in het hart.” Niet om een nieuwe kerk te stichten, dit komt alleen God toe, maar om zich te vaster bij de Christus Gods aan te sluiten. “De Christus-kerk, de Kerk van de Gekruiste, die en die alleen heeft de belofte dat de poorten der hel haar niet zullen overweldigen (Math.16:18) maar ook de heilige roeping om het kruis achter den Gekruiste aan te dragen”¹⁶ Tot die kerk die hij openbaar zag komen wilde Capadose behoren: “De krachtige zeilsteen des Heiligen Geestes is in de hand onzes Gods en trekt in onze dagen alle ijzerelementen tot zich en bij elkander uit de verschillende meest leem geworden massa’s, die men kerken noemt. De Heere Jezus roept allen die in waarheid in Hem geloven, om zich tezamen rondom Hem te verenigen; gelijk Hij eenmaal Zijn uitverkorenen uit alle tongen, volken, natiën en geslachten zal samen brengen, zo roept Hij nu Zijn gelovigen uit de Gereformeerde, uit de Afscheidene, uit de Lutherse, uit de Roomse en ook andere kerken, om zich aan te sluiten en te verwijderen van de plaatsen, waar de Belials naast de Christus te vinden zijn. De grote en machtige strijd vangt nu aan, indien men een vuurproef een strijd mag noemen. Des Heeren woord zij in alles een licht op ons pad en dat woord roept ons toe: Trekt niet een ander juk aan met de ongelovigen;.... (2Cor.6:14-16).¹⁷

In 1849 werd dr. **Carl Schwartz** (1817-1870) hartelijk verwelkomd door Da Costa en Capadose in Amsterdam. Hij kwam van de Scottisch Church bij de Vrienden Israels werken. Daarvoor had hij in Duitsland gewerkt waar hij onder grote zegen arbeidde. In Berlijn waren zo’n 2000 gedoopte Joden.¹⁸ Hij richtte het weekblad de *Heraut* (Herald Magazine, www.cwi.org.uk) op in 1850. Een schok ging door de gemeente van Amsterdam toen een aanslag op hem werd gepleegd. Tijdens het beklimmen van de kansel stak een Joodse jongeling in zijn linkerschouder. Capadose kwam hem snel bezoeken en zei dat hij de verwachting had dat de Heere er “iets groots” mee voor heeft.¹⁹

Schwartz richtte met Da Costa en Capadose een Theologisch Seminary op in 1852. Da Costa doceerde Grieks en Schwartz Hebreeuws. Dit bestond echter maar tot de dood van Da Costa in 1860. Schwartz nam de leiding over de Vrienden Israels over van Da Costa. Hij ging echter in 1864 als missionair van

de Free Scottish Church naar London. Daar richtte hij de Hebrew Christian Alliance op in 1866. Dit was de eerste Joodse (Messiaanse) organisatie. Hij was ook redacteur van het blad *Scattered Nations*.²⁰ In dit blad verscheen later Levertoff geregeld met artikels van 1901 tot 1909.²¹

Schwartz verzette zich tegen een Griekse en heidense manier van omgaan met de bijbel. De Grondtoon van de bijbel is niet Grieks of heidens, maar Israëlitisch. Grieks is volgens Schwartz een manier van omgaan met de Bijbel die de rationalisten gebruiken, wat als slaaf zijnde van de rede, de bijbel belemmert te verstaan.

Met deze Griekse manier van omgaan met de schrift heeft Schwartz ook de (Nederlandse) orthodoxen op het oog. Zij laten zich leiden door hun stelsels en verwerpen wat daarmee niet in overeenstemming is.²² De orthodoxen hebben niet genoeg aan de letterlijke uitleg van de bijbel. Zij worden alleen gesticht door de geestelijke opvatting die ze aan de bijbel opleggen. Soortgelijke dingen zag ook de Messiasbelijdende Philippus S. van Ronkel (1829-1890). Toen hij in aanraking kwam met de samenkomsten van deze gelovigen (de zgn. conventikels) zei hij: "Men sprong daar op de wonderlijkste wijze met het woord Gods om en verving het meestal en liefst door de uitspraken van onmiddellijke ingeving en door de openbaringen van het innerlijk licht."²³ Volgens Schwartz moet de kerk weer Israëlitisch worden. Hij zegt: "Als men de Israëlieten verwijt dat zij het volk losmaken van de Messias, dan kan men de Kerk van de heidenen met evenveel recht verwijten dat zij haar geschiedenis losmaakt van het volk van de Messias."²⁴

Schwartz ziet het Oude Testament met de gehele geschiedenis als profetisch. Het is een heilige geschiedenis. De profeten moeten ook in hun tijd en verband uitgelegd worden. "Juist met hun tijd verbonden spreken ze nog tot de onze."²⁵

Over de verhouding Israel en de volken zegt hij: "Israëlieten die Jezus als hun Messias belijden, houden niet op Joden te zijn. Ze zijn geen afvalligen die tot de heidenen overgaan. De kerk is niet gesticht door Joden die christen geworden zijn. De heidenen die christen worden, zijn ingeënt op de olijfboom Israël. Zo delen ze in Gods belofte en worden ze opgenomen in het verbond dat God in en om der wille van de Messias met zijn oude volk gemaakt heeft."²⁶ Deze fundamentele theologische beschouwing wordt tegenwoordig ook door David H. Stern verwoord in zijn boek²⁷ en wordt breed gedragen door de Messianics.

Over de toekomst van Israel is hij duidelijk: "Israël wordt het middelpunt, het priestervolk van de aarde en wordt als zodanig door de volken erkend. ... Het heil van de wereld bestaat daarin dat de heidenen zich scharen rondom Israël, nadat dit volk zelf tot de Messias gekomen is, voor wie het als Gods volk verkoren werd en door wie het alleen een zegen voor de wereld wezen kan en zal."²⁸ Schwartz zegt dat hij veel van Da Costa heeft geleerd.²⁹ Schwartz leefde van 1817-1870.

Samengevat zou ik van deze drie personen Da Costa, Capadose en Schwartz kunnen zeggen dat zij een weg ontsloten en openlegden waarin het verbond van God met Israel meer en meer gestalte kreeg. Ze hebben in toenemende mate kritiek uitgeoefend op de Nederlands Hervormde Kerk, met name op hun houding dat de kerk i.p.v. Israel zou gekomen zijn. De kerk legde echter meer aandacht bij de geestelijke ontwikkeling en had weinig oog voor de letterlijke fysieke kant van Israel zoals het land wat volgens deze drie weer in Israels bezit zou moeten komen. Dit veroorzaakte een splitsing van wegen. De weg van de kerk werd gewezen door Kohlbrugge. Deze scheiding kwam soms pijnlijk aan het licht. Kohlbrugge en Da Costa waren goede vrienden. Zij twijfelden geen moment dat de een

of de ander geen goed Christen was, zoals ook niemand dat deed en doet. Maar een preek van Kohlbrugge over de wet (de beruchte zgn. komma preek³⁰) deed Da Costa in de pen klimmen en hij schreef zijn ernstige bedenkingen daarover. Hier kwam een tweeslag openbaar die tot op de dag van vandaag nog niet verenigd is. Het is hetzelfde als bij de vroege kerk, (Christen-)Joden en Christenen gingen langzaam uit elkaar. Toen uiteindelijk bleek met de stichting van de staat Israël dat Da Costa en de zijnen gelijk hadden, kwam er verandering ten goede en velen uit de kerk kregen liefde en toegenegenheid tot de Joden. Bijna alle Nederlandse kerken hebben de vervangingsleer aan de kant geschoven. Helaas echter zien we vandaag sympathie voor de Palestijnen toenemen ten koste van de Joden binnen vele kerken. Vervangingstheologie lijkt weer veld te winnen. Niet alleen die preek van Kohlbrugge, maar ook in andere gelederen kwam de kerkelijke zaak tegenover de Joodse zaak te staan. Zo was het oprichten van het Theologisch Seminarie in de problemen gekomen omdat Brummelkamp eruit stapte vanwege belangen bij de kerkelijke gemeenten (Afgescheidenen). Da Costa en Schwartz gingen onder de vlag van The Free Scottish Church verder en stichtten hun eigen Theologisch Seminarie. Capadose zat in het bestuur.³¹

Joachim Heinrich Biesenthal (1800-1886) was een bijzonder geleerd theoloog en auteur. Hij was voorbestemd voor het rabbinaat. Toen hij echter op de universiteit van Berlijn zat kwam hij in aanraking met Christelijke theologie. Hij was “op zoek naar de Christelijke waarheid” en dat resulteerde uiteindelijk in een bekering tot het Christendom waar hij werd gedoopt. Hij heeft veel geleerd op de Talmoed scholen. In 1837 publiceerde hij “Auszuge aus dem buche Sohar, im Deutscher Uebersetzung”. In dit werk probeerde hij uit de Joodse literatuur het Christelijk dogma van de drie-eenheid te bewijzen. In 1844 werd hij lid van het London Missionary Society. Hij werkte in Berlijn (1844-1868) en Leipzig (1868-1881) Hij kende vele talen waaronder natuurlijk Hebreeuws, Grieks en Latijn, maar ook Syrisch, Chaldeeus, Arabisch, Ethiopische enz. Hij heeft vele boeken geschreven, één van zijn hoofdwerken was de geschiedenis van de Christelijk Kerk wat hij voor zijn Joodse broeders schreef.

Een van de eerste personen die de oude Joodse traditie terug wilde brengen binnen de gemeente is **Jozef Rabinowitz**.³² (1837-1899) Deze in Rusland geboren en getogen chassidische Jood werd grootgebracht met traditionele en chassidische studies. Na zijn jonge jaren werd hij beïnvloed door de Joodse verlichting. Daarna, in rustiger vaarwater gekomen kwam hij in contact met Yechiel Tzvi Herschensohn-Lichtenstein. Deze chassidische rebbe werd in 1855 gedoopt en assisteerde Franz Delitzsch met een Hebreeuwse vertaling van het NT. Hij studeerde bij de bekende Joods-christelijke wetenschapper Joachim Heinrich Biesenthal en werd professor in Leipzig. Hij gaf Rabinowitz en Nieuw Testament. Rabinowitz werd niet direct een gelovige. Hij had een seculiere carrière totdat hij in 1882 interesse kreeg in de Joodse Nationale zaak. Hij ging naar Israël een nederzetting starten. Zijn gemeente in Rusland ervoer vele pogroms, zonder dat er steun was van Christelijke zijde. In Israël ervoer hij veel tegenspoed van corrupte leiders en Moslims die Joden onderdrukten. “Zijn Zionistische verwachtingen waren verbrijzeld” volgens een biograaf.³³ Maar zijn verwachtingen aangaande de inzameling van Israël waren zeker niet weg. Hij zei: “De sleutel van het heilige land ligt in de handen van onze broeder Jezus”³⁴ Een ervaring op de Olijfberg leidde hem tot het geloof in Jezus als de Messias. Maar hij beleed het niet direct openlijk, hij ging eerst het NT grondig bestuderen. In 1885 werd hij gedoopt in Duitsland door een Lutherse Methodistische dominee. Rabinowitz was een controversieel Christen. Hij had geen behoefte zich bij een Christelijk denominatie aan te sluiten. Hij wenste een Jood te blijven in de Joodse wereld en hij stichtte een onafhankelijke Joods-Christelijke gemeente, de Benei Israël Benei Berith Chadasha, de Israëlieten van

het nieuwe verbond. Op Shabbat werd naast het lezen van de Thora rol ook het evangelie gelezen en hij verzorgde preken. Hij schreef ook een Haggada (Liturgie van het Paasfeest/Avondmaal). Waarschijnlijk is dit de eerste gedrukte Christelijke Hagadah die we kennen.³⁵ Na zijn dood in 1899 verdween zijn gemeente. Ergens had hij dit misschien wel verwacht, hij schreef in zijn testament: "Wat betreft de heilige zaak die de Heere Jezus mij heeft toevertrouwd om die uit te dragen onder mijn broeders, daar heb ik geen eigen wil in. Alles is in de hand van de Heilige Israels, Jezus Christus en de Heilige Geest."

Isaac Lichtenstein³⁶, (1824-1909) een Hongaarse orthodoxe Rabbi, was rabbijn te Tapio-Szele. Hij werkte daar 40 jaar lang voor het welzijn van zijn volk. Een en ander is te lezen in zijn boek *Der Judenspiegel*. Hoewel hij pleitte voor bekering tot het Christendom, bleef hij heel zijn leven rabbijn. Dat werd hem tot afschuw van zijn broeders en vrienden. "Ik ben een geëerd rabbijn geweest over een periode van 40 jaar, en nu, in mijn oude dag, wordt ik behandeld door mijn vrienden als een bezetene door een boze geest, en door mijn vijanden als een uitgestotene. Ik ben geworden een voorwerp van spotters, die met de vinger naar mij wijzen. Maar terwijl ik leef zal ik op mijn wachttorens staan, hoewel ik er helemaal alleen sta. Ik wil luisteren naar de woorden van God."³⁷ Hij heeft zich nooit laten dopen tot het Christendom.³⁸ Door Messianics wordt hij wel als voorbeeld genoemd van typisch Joodse gelovige die in de Messias Jezus gelooft.

Hij zei: "Ja ik belijd, als een grijsaard in de dienst van rabbijn, dat Jezus de voorzegde Messias is van Israel. Christus en niemand anders is de מלאך הברית *De Engel van het Verbond*, waar wij naar uitzien en wiens verschijning zijn volk altijd heeft verwacht."³⁹

Ziende op de wonden van het volk van Israel en het opkomend antisemitisme en vele vijanden van de Joden, roept hij op om onder de banier van Jezus te strijden, waar overwinning op zal volgen. Hij zegt dan: "Zou Israel ophouden een natie te zijn wanneer hij uiteindelijk erkent dat Christus de Verlosser is en de Messiaanse (gezalfde) Koning? Zullen we dan opgenomen worden in het Christendom? In geen geval, Israel zal dan de positie vervullen waartoe ze geroepen is door God. Als het hoofd van de volken, de eerstgeborene, het volk der verlossing, waaruit de Zaligmaker der mensen is opgestaan, als die natie waarin het koninkrijk van God het eerst gesticht is en haar volkomenheid bereikt heeft in Jezus, de ware Koning van Israel. Dan zal vervuld worden wat nu nog onvervuld is gebleven zoals de woorden van Zacharia: "Alzo zegt de HEERE der heirscharen: Het zal in die dagen geschieden, dat tien mannen, uit allerlei tongen der heidenen, grijpen zullen, ja, de slip grijpen zullen van een Joodse man, zeggende: Wij zullen met ulieden gaan, want wij hebben gehoord, dat God met ulieden is." (Zach.7:23) Zoals ook het woord van Jesaja: "En het zal geschieden in het laatste der dagen, dat de berg van het huis des HEEREN zal vastgesteld zijn op den top der bergen, en dat hij zal verheven worden boven de heuvelen, en tot dezelve zullen alle heidenen toevloeien. En vele volken zullen heengaan en zeggen: Komt, laat ons opgaan tot den berg des HEEREN, tot het huis van den God Jakobs, opdat Hij ons lere van Zijn wegen, en dat wij wandelen in Zijn paden; want uit Sion zal de wet uitgaan, en des HEEREN woord uit Jeruzalem. Komt, gij huis van Jakob, en laat ons wandelen in het licht des HEEREN." (Jes.2:2-5)⁴⁰

Paul Phillip LEVERTOFF (1878-1954) was een groot geleerde die uit het orthodox chasidische Jodendom kwam. Als wetenschapper vertaalde hij veel waaronder de Zohar voor de Soncino Press. Hij werkte vanaf 1896 voor The London Society for promoting Christianity amongst the Jews. Maar in 1901 ging hij naar de Hebrew Christian Testimony to Israel (HCTI), gesticht door David Baron and

Charles Andrew Schönberger in 1893. Hij was een van de meest actieve missionairissen van die stichting en reisde door Europa en het Middellandse zee gebied, veelal samen met David Baron. In 1908 bezocht hij Palestina. Hij schreef en vertaalde veel Hebreeuws. Hij was de eerste die een oude kerkvader vanuit het Latijn naar het Hebreeuws vertaalde, te weten St. Augustines' belijdenissen.⁴¹ Voor Hebreeuws sprekende Russische Joden schreef hij het boek Ben ha-Adam (De Zoon des Mensen) Vanuit de Free Scottish Church was hij in Constantinopel (Istanbul) gestationeerd, en daarna in Duitsland. Vandaar ging hij naar Engeland en werkte aan een onafhankelijke "Hebreeuwse Christelijke Kerk" in de traditie van Joseph Rabinowitz.

Bij Levertoff zien we langzamerhand een scheiding optreden tussen de Kerk en de Messiaanse Gemeente. Hoewel hij ze in één adem noemt en er het zelfde mee aanduidt,⁴² is hij dusdanig bezig met nieuwe liturgie te ontwikkelen en te schrijven gebaseerd op de traditionele Jodendom van de tweede tempelperiode (de tijd van Jezus) dat dit verwijdering gaf van de traditionele Christelijke gemeentes. Hij las de Thora tijdens zijn preekdiensten in de Trinity Church in Londen met een gebedsmantel om en een keppeltje op in het Hebreeuws⁴³, weliswaar voor de London Jews Society⁴⁴ maar toch. Toen kon dat nog, maar het is nu nauwelijks in te denken dat dit getolereerd wordt. De kerk van vandaag is duidelijk de Katholiek-Christelijke traditie opgegaan. Er is zeg maar een tweede schisma opgetreden sinds het Reveil en de kerkscheuringen van de Nederlandse Hervormde kerk. Dat is ook internationaal aandoelbaar.

In 1925 publiceerde hij zijn liturgie "Meal of the Holy King".⁴⁵ Het is een soort Haggadah en gebeden voor de shabbat. Hiermee wilde hij een eigen Joodse gemeente stichten die de Messias Jezus belijdt.

Jorge Quiñónez opent zijn beschrijving van Levertoff⁴⁶ met een uitspraak van één van zijn twee dochters in een Engelstalig gedicht:

Mijn vader maakte een chassidische dans voordat hij stierf.
Zijn dochters waren er niet bij, alleen zijn vrouw...
Hij danste voor Jezus zijn Messias, die was opgestaan uit de dood
En het graf verliet voor de hoogste plaats
En was gekend in het breken van het brood...
Tenzij je als een kind wordt, je zult Mijn koninkrijk niet zien.
Zo danste hij in zijn vreugde zoals hij deed toen hij een jongen was...⁴⁷

In zijn schrift *The Messianic Hope* beschrijft hij dat de Messias niet kwam om vrede te stichten zonder dat er een ernstig oordeel aan vooraf gaat. Zware straffen en lijden treft het mensdom op deze wereld alvorens tot het Messiaanse tijdperk te komen eveneens op deze wereld. *The Saviour will come, but first come the judgement.*⁴⁸ Hij verwacht een duidelijk zichtbaar koninkrijk van Jezus. In het boekje legt hij de profeten uit als dat zij de ballingschap als een periode van oordeel zagen met daarop volgend een herstel van de troon van David wat de gehele wereld zou beslaan. "Israel's God is the God of the whole world."⁴⁹ Daarbij verwachtte hij een aards koninkrijk. "De Messiaanse verwachting was een grote, maar ook een fatale erfenis wat het Joodse volk meenam van geslacht op geslacht, een erfenis waarvoor het uiteindelijk bloede tot de dood. Want dit was de bedoeling en blijft het, ten spijt van alle morele en religieuze verworvenheden: de restauratie van de aardse Davidische troon."⁵⁰ In Jezus zag hij alles verwerkelijkt, een Man van vlees en bloed en tevens goddelijk. Maar veel van de profetieën moesten duidelijk nog in de toekomst vervuld worden.

Hij zegt: “De basis van de heerschappij van de Verlosser is Recht en Gerechtigheid. De basis van Zijn Koninkrijk is moreel, geen oorlogen etc. om naties te onderwerpen.”⁵¹ Hij verwijst dan naar Jesaja 11:1-10, *een twijg zal voortkomen uit de tronk van Jesse. ... Hij zal de aarde slaan met Zijn mond enz.* De Messias is niet zomaar te vatten volgens hem, Hij is de Goddelijke en tegelijkertijd de Menselijke. “He did not come with the pomp expected of the Messiah. His demands were uncompromising, His way difficult; He offended the rich by fraternizing with the poor, and the respectable by paying attention to the needs of the sinners. He irritated the worldly-minded by basing everything on a spiritual reality, strong as a rock and lasting as eternity. He was and is incomprehensible to all who prefer dreams to reality and utopias to the kingdom of God; piëtists and pie-in-the-sky-ists have no part in Him.... Such never draw near to Him as He stands before us in His exalted, though hidden glory: *The Word made flesh.* ... He is known to us ... always and only as the concentration of the eternal in the temporal, of the Divine in the human.”⁵²

Levertoff heeft meerdere boeken geschreven, o.a.: *Die religiöse Denkweise der Chassidim*, 1918 en *St. Paul in Jewish Thought*, 1926.

Zo was er voor de oorlog al een en ander gebeurd en sommige gemeenten gesticht. Echter met de tweede wereldoorlog kwam er een zware klap voor het gehele Joodse volk. De wereldoorlog met het oogmerk om de Joden uit te roeien bracht de dood over het volk. In diezelfde tijd werd echter de staat Israël geboren als een teken van hoop voor de zo zwaar geslagen Joden en de moeizame weg van de Messianics. Aan de andere kant was het positieve lichtstraaltje van het Reveil in een klap weg door de twee wereldoorlogen. Na dit ernstig “Christelijk” antisemitisme heeft de kerk alles verspeeld. Ik noem het Christelijk om dat er duidelijk aanwijzingen zijn in de Christelijke theologie wat aanleiding kon geven tot antisemitisme, met name de Vervangingstheologie.

Midden in die bijzondere ontwikkelingen van deze eeuw zat **Abram Poljak**⁵³ (Bram Polak, 1900-1963) was een Oekraïense orthodoxe Jood die op bijzondere wijze ontsnapte uit de Duitse gevangenis en tussen de oorlogen in Israël kwam. Hij was een pionier van de Messiaanse gemeenten in het mandaatgebied van Palestina. In Jeruzalem stichtte hij in 1935 het Joods Christelijk verbond (Jewish Christian Union) en met acht andere Joodse gelovigen vormde hij de vereniging van Messiaanse Joden in Israël (Ichud Yehudim Meshihim Be-Israel) in 1950.

Enkele stukjes uit zijn boek *Auf dem Wege* geef ik hier weer.

“Het startte zo’n 20 jaar geleden (ong.1934) toen God een geloof in Christus legde in de harten van enkele Joden. Ze realiseerden dat Jezus de Messias was en net zoals het OT het NT het woord van God was. En dus werden ze Christenen en gingen op zoek naar een geestelijk thuis een Christelijke gemeente waar ze zich konden aansluiten, maar die vonden ze niet. Tijdens hun zoektocht zijn ze bij vele kerken en gemeenten geweest maar wat vonden ze daar? Licht, maar in veel grotere mate duisternis. Geloof, maar veel meer haat en slechtheid, anti-Semitisme, Hitler en Bultmann. Zeker, ze vonden ook goede predikers maar dat was een uitzondering. Het bestuur was een systeem, een organisatie, een gevangenis. Deze zoekende Joden werden bevriend met enkele dominees, maar ze hielden afstand van hun organisaties en gingen door met zoeken totdat zij zich realiseerden dat er voor hen geen plaats was in de herberg, net als Maria en Jozef. Net zoals Jezus geen plaats had onder de Joden, zijn broeders, was er voor deze Joden geen plaats onder de Christenen, eveneens hun broeders. Toen kwamen deze Joden bij de Enige Die de hunne was en Hij accepteerde hen. En zo werd er een nieuwe Hebreeuwse Christelijke gemeente geboren, niet in de herberg maar in een

kribbe. En daarin zullen ze blijven totdat Jezus terugkomt in glorie en ze uitleidt. ... De boodschap van het koninkrijk van Christus moet als een getuigenis gepredikt worden (Matth.24:14) Een getuigenis van het koninkrijk is dus zonder visueel effect. Er zijn er maar een paar die die boodschap tot het hart nemen. De wereldlijke en Christelijke organisaties zullen niet alleen die boodschap verwerpen maar ook hun verkondigers vervolgen. De Boodschap van dat Koninkrijk moet gepredikt worden als een getuigenis. En dat moet ons geen comfort geven en in slaap wiegen, maar moet ons wakker schudden en bekommerning geven en ons tot een besluit voeren. Het moet ons op het einde wijzen wat een verschrikkelijk oordeel is en wat reeds op de wereld gevallen is en in veel grotere mate nog komen moet. We moeten de tekenen der tijden verstaan en begrijpen wat het zeggen wil *Mene, mene, tekel ufarsin*, De Heere heeft de dagen van uw koninkrijk⁵⁴ geteld en een einde besloten. Uw koninkrijk zal worden verbroken en gegeven worden aan de kinderen van het koninkrijk. (Dan.5:25-28) "De waarheid zal ons vrijmaken" en alleenstaand. Hij die de weg der waarheid wil wandelen moet zich bewust zijn dat hij alleen gaan moet of met slechts zeer weinigen en dat hij uiteindelijk van aangezicht tot aangezicht zal komen te staan met de Satan, de antichrist, die het zogenaamde Christendom stevig in zijn hand heeft en hij zal zeker niet enig veld ruimen aan diegenen die zijn duister rijk binnen willen komen met de fakkels der waarheid en des koninkrijks van Christus. Wee degenen die zo doen! Men moet weten dat het de Nazis zijn en de Communisten, maar men moet ook weten dat het de Christenen zijn, de vromen, en waartoe die in staat zijn: de brandstapels van de middeleeuwen zijn nog niet helemaal uitgedoofd. ... Hetgeen ons afscheid van Christenen en Joden is tijd. Wij zijn de dragers van de toekomst. Messiaans Jodendom is het geloof van de toekomst. Het is de hogere orde waarin Jodendom en Christendom opgaan. Maar het verleden kan de toekomst niet verstaan. Toen koning Saul realiseerde dat David op een dag de troon zou bestijgen, wierp hij een speer naar hem. Saul kon het niet verdragen David te zien, want in hem zag hij zijn eigen val. Velen leven in het verleden, maar weinigen in de toekomst. En dus moeten we onze reis alleen gaan, alleen met God." Tot zover Bram Pollak.⁵⁵

Daniel Zion (1887-1979) de rabbi van de Bulgaarse Joden tijdens de 2^e wereldoorlog was geboren in Thessalonika en opgeleid tot rabbi in de yeshiva van zijn vader. In 1918 ging hij naar Bulgarije waar hij tot hoofd rabbi werd gekozen. Hij heeft zich nooit formeel tot het Christendom bekeerd.

Hij emigreerde naar Israël in 1949 met de meeste van de rabbijnse overgeblevenen en werd benoemd als rechter van het Rabbinale Hof in 1954. Toen zijn geloof in Yeshua openbaar kwam, werd hem verteld, dat hij zo lang kon blijven als hij het geheim hield. Niet in staat daaraan te voldoen, sprak hij: "Ik ben arm en zwak, vervolgd en kwetsbaar, Yeshua heeft mij overwonnen en mij met de Nieuwe Mens vereerd. Hij verlostte mij van mijn armzaligheid met Zijn grote liefde en koesterde mij. - Elke dag probeert de sluwe duivel naar mijn geloof te grijpen, maar ik houdt mij vast aan mijn grote Bemoediger en jaag de duivel weg. Ik sta hier alleen in mijn geloof, de hele wereld is tegen mij. Ik geef alle aardse eer op omwille van de Messias, mijn Leidsman."⁵⁶

Het rabbinaal gerechtshof ontnam zijn rabbijnse titel, maar de Bulgaarse Joden bleven hem eren als hun rabbi.

Onderstaande personen verdienen eveneens de aandacht vermeld te worden. Onder vele anderen waarvan ik het bestaan niet af weet. Want er waren er velen in het begin van de 19^e eeuw die de weg van de ware Messias gevonden hadden, uit allerlei maatschappelijke gelederen.

Adolf Saphir (1831-1891)

David Baron (1857-1926)

Belangrijke eeuw

Na de stichting van de staat Israel in 1948 was er een bijzondere glimp van hoop geboren voor het Israëliëse volk. Er kwamen (o.a. vanuit Engeland) verschillende Joodse Christenen naar Israel. Onder leiding van o.a. Moshe ben-Meir werden de eerste nieuwe Messiaanse gemeenten gesticht. Evangelisatiediensten vanuit de kerken domineerden echter nog. Het was ook nog een tijd van overleven, maar na jaren kregen zelfstandige gemeenten echter meer vorm.

Over het algemeen wordt het jaar 1967, toen de zesdaagse oorlog in Israel plaatsvond, als een markering gezien van het begin van de hedendaagse Messiaanse beweging. Het is ook duidelijk dat vanaf die tijd verschillende zelfstandige gemeenten ontstonden, vooral in de US en Canada. De Zesdaagse oorlog wordt door velen, zowel Joden als Christenen als een profetische gebeurtenis gezien. Het was als een kantelpunt in de geschiedenis toen Jeruzalem onder Joods bestuur kwam sinds het Romeinse tijdperk.

In diezelfde tijd was er in de 60-er en 70-er jaren een culturele shock in de Westerse wereld door de ontwikkeling van rock and roll, sexuele vrijheid, anti-autoriteit en algemene secularisatie. In tegenwoordig daarop kwamen in Amerika de Jesus-freaks waaronder ook Joodse jongeren waren. Die begonnen te zoeken naar de Joodse Jezus. Daaruit ontstond de inmiddels groot geworden organisatie *Jews for Jesus*. Verschillende Joodse gelovigen begonnen toen dingen over te nemen uit hun Joodse traditie zoals de shabbat, kosjer eten en de Bijbelse feesten. Ze gingen meer en meer naar het Jodendom overhellen.

Bij het verschijnen van het Messianic Judaism (Messiaans Jodendom) kwamen er spanningen tussen de mensen uit de kerk en de nieuwe Messiaanse Joodse gemeenten. Ze werden al snel beschuldigd van wettisch te zijn. Toch kon een grote organisatie als *Jews for Jesus* dit doorstaan en er bleef groei. Er was over het algemeen een voortdurende progressie met samenbindende factoren, al waren er veel moeilijkheden.

Zo gaandeweg is er dus een verschuiving te zien van Messiasbelijdende Joden in de kerk naar Messiasbelijdende Joden in hun eigen nieuwe Messiasbelijdende gemeenten, na 1967.

Door interesse vanuit de kerken groeide het aantal niet-Joden in de 90-er jaren en vormden de niet-Joden een meerderheid binnen deze Messiaans Joodse gemeenten. Allerlei vragen rezen over in hoeverre een niet-Jood zich aan de Joodse traditie en wetten moet houden. Wie is een Jood? Zo vroeg Paulus zich al af en die vraag leeft nu nog. Hoewel Paulus een antwoord gaf, Rom.2:28-29

Een aanzienlijk deel van de beweging wordt gevormd door christenen die uit kerken en gemeenten komen waarin zij zijn teleurgesteld. Deze ontdekken gebreken in hun kerkelijke gemeente en komen op hun zoektocht uit bij de meer schriftgetrouwe Messianics.

Samengevat kan gezegd worden dat de twee wereldoorlogen, de stichting van de staat Israel in 1948 en de herwinning van het Joods bestuur over Jeruzalem in 1967, van groot gewicht zijn niet alleen voor wat betreft de gehele geschiedenis van de mensheid, maar zeker voor de ontwikkeling van de Messiaanse gemeentes. Want sprak men daarvoor nog van Hebreeuwse Christenen, daarna werd het Christelijke Hebreëen ofwel Messiaanse Joden. Ging men voorheen naar de kerk, nu gaat men naar de

synagoge, of beter naar een eigen gemeente. Was het voorheen Kerk of Synagoge, nu is het de Messiaanse gemeente. Was het voorheen Christendom of Jodendom, nu is het Messiaans Jodendom of zoals het internationaal bekend is: Messianic Judaism. En dan mogen de gedachten toch wel even gaan naar de woorden: JUDA Gij zijt het! Uit hem is de Gezalfde Koning voortgekomen en Hij zal Zijn Naam eer aan doen, Hij zal geloofd worden, alle volken zullen voor Hem buigen. Men beseft naar mijn idee niet wat deze grote gebeurtenissen wel niet inhouden, de stichting van de Israëliische staat en het Jeruzalem onder Joods bestuur, zo aan het einde van 2 millennia na Christus. Wat zal het zijn als de Koning komt in Zijn hoogheid? Is het niet, ja zelfs letterlijk een leven uit de doden, zoals Paulus zegt?

De Messiaanse beweging geeft ons een belangrijk signaal af. Het wijst ons ernstige fouten aan. Dat geldt zowel de Christenen als de Joden. De *Christenen* wordt gewezen op de institutionele antichristelijke macht en heidense origine van tradities in het algemeen en aan Protestant-Reformatorische zijde in het bijzonder verstarring in eigen traditie en in het Sola Scriptura principe. De *Joden* worden gewezen op het feit dat Jodendom heel goed kan functioneren met de acceptatie van Jezus als Messias, ja zelfs het wezen van haar bestaan is. Het zeer bewust en stelselmatig ontkennen daarvan, ondanks de narigheden die Christendom hen bracht, is een ernstige fout. Op dit moment echter gaan beide kampen scherp in de verdediging. Dat de duivel daar achter zit lijdt voor mij geen enkele twijfel. Ik ben echter anderzijds voorzichtig alle gunst bij de Messianics te leggen. Het zal een kwestie van tijd zijn, maar we hebben als Christenen uit de heidenen hierin licht nodig, wat niet anders te verkrijgen valt, dunkt mij, dan in ootmoed en schuldbelijdenis in het gebed te liggen aan de voeten van de grote Joodse Koning Jezus die weet hoe het de komende tijd gaan moet. Maar dit is nadrukkelijk gezegd een persoonlijke houding.

Aantallen

Wat betreft aantallen gaat het alleen over globale schattingen. Michael Brown gaf in 2000 aan dat er wereldwijd zo'n 150- tot 200.000 Messias belijdende Joden waren, wat een bescheiden schatting zou zijn.⁵⁷ Inmiddels zijn er schattingen van alleen in de US zo'n 500.000. In Israel tussen de 6000 en 15.000. Wereldwijd zouden er zo'n 400 Messiaanse gemeenten zijn.⁵⁸ In Israel ongeveer 140.⁵⁹ Er zit duidelijk een behoorlijke groei in. Het zijn echter heel veel kleine gemeenten. Gemeenten met meer dan 100 personen zijn er weinig.

Verschijningsvorm

De Messiaanse gemeenten bestaan uit gelovigen die we aanduiden met Messianics. De Nederlandse missioloog Evert W. Van de Poll heeft getracht dit in beeld te brengen met zijn dissertatie "Sacred Times for Chosen People" in 2008. Het biedt veel bouwstenen maar het blijft moeilijk een duidelijke lijn te trekken. Er is ook een willekeur aan belijdenissen van lokale gemeenten die zich daarmee willen onderscheiden. Toch zijn er wel een aantal duidelijke zaken op te merken. Dat is dat ze de Bijbelse hoogtijfeesten onderhouden, d.w.z. Pasen Pinksteren en Loofhuttenfeest. En een belangrijk kenmerk is het vieren van de shabbat op zaterdag.

Allemaal neigen ze naar de Joodse religie, de een meer dan de ander. Zoals genoemd is er inmiddels de belangrijkste stroming die zich noemt: Messianic Judaism. (Messiaans Jodendom) Deze past zich aan de Joodse godsdienst aan en tegenwoordig zijn er instituten zoals IMJT die er voor willen zorgen dat er geen assimilatie optreedt en dat het Joodse volk haar onderscheiden uitgezonderde positie

behoud onder de volkeren. Op deze manier kan een Jood zijn Joodse godsdienst blijven uitoefenen zoals hij gewend is, terwijl hij Jezus als Messias belijdt. Deze richting is tekenend voor de Messianics.

Voor deze stroming of ontwikkeling zijn de Joden zelf behoorlijk bang geworden en hebben daartegen ook organisaties opgericht zoals bv. Outreach Judaism van rabbi Tovia Singer⁶⁰, die moeten voorkomen dat men Jezus als Messias accepteert binnen de Joodse gemeenschap. Deze vijandschap richting messiaanse gemeenten is vooral in Israel te vinden. Een bekend incident is het Poerim cadeautje wat eigenlijk een bom was wat bijna de dood werd voor de 15 jarige jongen Ami Ortiz uit Israel.⁶¹ Aan de andere kant, van liberale zijde, is er toch ook wel een zekere interesse. Op de Israëliische TV wordt weleens aandacht gewijd aan de in hun ogen bijzondere Messianics die Christen en Jood zijn tegelijk. Zoals in 2007 een interview op de Israëliische channel 2 TV. (Te zien op YouTube⁶²)

Het samenkomen gebeurt in de synagoge of een al dan niet kleine gemeentezaal. Daarnaast zijn er vele huisgemeenten. Op vrijdagavond wordt de shabbatmaaltijd gehouden waar met het hele gezin aandacht voor wordt gevraagd en tijd voor wordt genomen. De twee kaarsen worden aangestoken en het is shabbat. Na deze huisgodsdienst gaat men vrijdagavond en zaterdagochtend naar de synagoge. Daar is een dienst volgens de Joodse traditie. Er wordt uit de bijbel gelezen volgens het gebruikelijke Joodse rooster uitgebreid met de evangeliën. Dit wordt over heel de wereld gebruikt. Er wordt gebeden met de tallied (gebedsmantel) Een keppeltje dragen ze niet altijd omdat daar niet direct een Bijbels gebod voor is en men het slechts ziet als rabbijnse traditie. Dat geldt ook voor eten. Er wordt in zekere mate koosjer gegeten voor zover dat duidelijk is in de bijbel. Zo zijn er verschillende gebruiken te noemen die uit de Joodse godsdienst komen. Dit alles is in Israel aan algemene traditie maar buiten Israel is het redelijk bijzonder, zoals bv. het houden van de shabbat. In de VS zijn verschillende grotere gemeentes en er verschijnen ook eigen opleidingen zoals een Universiteit in San Fransisco.⁶³ In Nederland is er een bekende gemeente van rabbi Erwteman, Beth-Yeshua in Amsterdam.⁶⁴ De één gedraagt zich strikt volgens de Joodse wetgeving, de ander voor een beperkt deel. Er is grote diversiteit.

Theologie

Eigenlijk alle Joodse bekeerlingen kwamen door hun achtergrond tot specifieke vraagstukken die teruggingen tot de eerste gemeenten van Christus. Zo was er bv. Rabbi Ragstat a Weille (1648-1729) die onmogelijk kon beseffen dat christenen de zondag vierden uit oogpunt van het vierde gebod. Want dat gebod spreekt uitdrukkelijk van de zevende dag.⁶⁵ Of bijvoorbeeld de Godheid van Jezus waar Abraham Capadose uiteindelijk een mooi boekje over schreef (Jehovah – Jezus).

De laatste tientallen jaren krijgen ze steeds meer een eigen theologie. Hierin is een interessante ontwikkeling is te zien.

Naast de ontwikkelingen van de Messianics kwamen er een aantal aanzienlijke godsdienst wetenschappers tot de ontdekking dat Paulus eigenlijk veel Joodser was dan voorgedaan werd. Als eerste kan genoemd worden E.P. Sanders een Judaica specialist van de periode 200 BCE tot 200 CE. In 1977 verscheen zijn boek "Paul and Palestinian Judaism". Hij stelde dat het Jodendom niet een middel was om "binnen to komen", maar om "binnen te blijven." Het Jodendom in de tijd van Paulus

is heel anders dan altijd werd gedacht. Daarnaast was het James Dunn die bekend is geworden met zijn visie op Paulus. Hij ontdeed Paulus van gebrekkige christelijke ideeën en een Joodse Paulus kwam tevoorschijn met, en dat was meer bijzonder, een nieuwe theologische visie, met name over de rechtvaardiging. Dunn benadrukt dat Paulus het Jodendom nooit heeft losgelaten. Deze visie is bekend geworden onder de noemer "The new perspective on Paul" (De nieuwe kijk op Paulus). Ook de Britse wetenschapper N.T. Wright is daar mee bezig. Overigens zijn ze alle drie nog in leven. Dunn heeft zijn visie in een nieuwe interessante uitgave op de markt gebracht genaamd *The new perspective on Paul*.

Deze wetenschappers kunnen niet onder de noemer Messianics gevoegd worden, maar ze hebben wel de weg geplaveid voor hen. In de Messiaanse kringen zijn tegenwoordig namen als David Stern⁶⁶, Dan Juster, David Friedman en dr. Michael Brown bekend. De laatste schreef het boekje "Er kleeft bloed aan onze handen" wat in het Nederlands beschikbaar is.

De naam Mark Kinzer van het instituut *Messianic Jewish Theological Institute* (MJTI) in Los Angeles⁶⁷ wordt tegenwoordig steeds meer gehoord. Onder andere door dit instituut wordt vorm gegeven aan de messiaanse Joodse theologie. Er worden studies gegeven, boeken geschreven, vele artikelen worden gepubliceerd en moderne communicatiemiddelen worden gebruikt. Vooral dit laatste is bijzonder effectief omdat men zeer verspreid is. Hoewel de meeste in Amerika, zijn ze over heel de wereld te vinden.

Een andere belangrijke stichting is *First Fruits of Zion* (FFOZ).⁶⁸ Zij verzorgen studiemateriaal en vertegenwoordigen een groot deel van de Messianics.

Wat betreft het avondmaal zijn ze het er unaniem over eens dat dit in het verlengde ligt van het Pascha. Dit is dan ook het feest wat door allen gevierd wordt volgens de Joodse traditie uitgebreid met Christelijke invulling ervan. Vaak wordt een Messiaanse Hagadah gebruikt. Ze zien de eucharistie niet als een *nieuwe* instelling maar als een *vernieuwde* instelling van het oude Paasfeest. Als de Heere Jezus spreekt over brood en wijn en doet dat tot Mijn gedachtenis, dan wordt dit ten volle toegepast op het paasfeest.

De doop kent een zelfde soort geval. De doop bestond immers al en was niet nieuw. Ook hier wordt het als een vernieuwde invulling gezien, een vernieuwde betekenis van een oude gewoonte. De doop heeft lang niet die sacramentele waarde als die het in de Roomse en Gereformeerde kerken krijgt. Voor zover ik weet wordt kinderdoop er niet gevonden. Zeker is dat de meesten dit afkeuren.

Wat betreft de wet of de Thora, dit wordt voorgeschreven aan alle mensen, Jood en heiden. Dit wordt de *One Law theology* genoemd. Praktisch gezien houdt dat in dat ze dit op een Joodse manier invullen, d.w.z. ze houden zich aan de 613 geboden, met als belangrijkste: Shabbat, hoogtijfeesten en grote verzoendag, nieuwjaar, koosjer eten etc.

Wat ook veel gevonden wordt is de "twee huizen" leer. (Two house theology) Hierbij hoort het huis van Judah bij de Joden en het huis van Israel bij de verloren stammen of Efraïm. Op die manier wordt de interesse onder vele Westelingen voor Israel verklaard als zouden zij van de tien stammen zijn en zich daarom aangetrokken voelen tot Israel.

Tenslotte

Door een soort huwelijk van Christelijke en Joodse traditie ontstaat een kind met een grote willekeur aan enerzijds Joodse en anderzijds Christelijke eigenschappen. Dat levert interessante vraagstukken op. In feite is deze beweging bezig met een reformatie. Waar onze Nederlandse Reformatorische traditie vast zit, pakken zij het op. De Reformatie begon met het uitgaan uit vastzittende tradities en verkeerde theologische visies. Opmerkelijk was dat men toen uit de Rooms Katholieke kerk moest. Het kritisch bevragen van de kerkelijke leer wordt nu weer gedaan door deze beweging. Persoonlijk ben ik ervan overtuigd dat er vanuit Joodse hoek nieuwe inzichten komen. Dat baseer ik op de profeten die de bekering van Israel aangeven. Dat de tijd hiertoe inmiddels gekomen is blijkt door het feit van de stichting van de staat Israel. Als Jezus de Messias zich niet op een gegeven moment onmiddellijk openbaart, dan zal in de middellijke weg de gemeente van de Heere door Zijn Geest vernieuwd worden.

Maar voorlopig is het een diverse gemeente en hebben ze verschillende praktijken, echter één ding hebben ze gemeen, ze hangen naar de Thora. Hoe het ook is in deze turbulente tijd, in de naween van de 20e eeuw en de uitdagingen van de 21e eeuw: “De Heere volvoert zijn werk.”

Ezechiël 34

10 Alzo zegt de Heere HEERE: Ziet, Ik wil aan de herders, en zal Mijn schapen van hun hand eisen, en zal ze van het weiden der schapen doen ophouden, zodat de herders zichzelf niet meer zullen weiden; en Ik zal Mijn schapen uit hun mond rukken, zodat zij hun niet meer tot spijze zullen zijn.

11 Want zo zegt de Heere HEERE: Ziet, Ik, ja, Ik zal naar Mijn schapen vragen, en zal ze opzoeken.

12 Gelijk een herder zijn kudde opzoekt, ten dage als hij in het midden zijner verspreide schapen is, alzo zal Ik Mijn schapen opzoeken; en Ik zal ze redden uit al de plaatsen, waarheen zij verstrooid zijn, ten dage der wolk en der donkerheid.

13 En Ik zal ze uitvoeren van de volken, en zal ze vergaderen uit de landen, en brengen ze in hun land; en Ik zal ze weiden op de bergen Israëls, bij de stromen en in alle bewoonbare plaatsen des lands.

14 Op een goede weide zal Ik ze weiden, en op de hoge bergen Israëls zal hun kooi zijn; aldaar zullen zij neerliggen in een goede kooi, en zullen weiden in een vette weide, op de bergen Israëls.

15 Ik zal Mijn schapen weiden, en Ik zal ze legeren, spreekt de Heere HEERE.

16 Het verlorene zal Ik zoeken, en het weggedrevene zal Ik wederbrengen, en het gebrokene zal Ik verbinden, en het kranke zal Ik sterken; maar het vette en het sterke zal Ik verdelgen, Ik zal ze weiden met oordeel.

17 Want gij, o Mijn schapen! de Heere HEERE zegt alzo: Ziet, Ik zal richten tussen klein vee en klein vee, tussen de rammen en de bokken.

18 Is het u te weinig, dat gij de goede weide afweidt? Zult gij nog het overige uwer weide met uw voeten vertreden? En zult gij de bezonken wateren drinken, en de overgelaten met uw voeten vermodderen?

19 Mijn schapen dan, zullen zij afweiden, wat met uw voeten vertreden is, en drinken, wat met uw voeten vermodderd is?

20 Daarom zegt de Heere HEERE alzo tot hen: Ziet Ik, ja, Ik zal richten tussen het vette klein vee, en tussen het magere klein vee.

21 Omdat gij al de zwakken met de zijde en met den schouder verdringt, en met uw hoornen stoot, totdat gij dezelve naar buiten toe verstrooid hebt;

22 Daarom zal Ik Mijn schapen verlossen, dat zij niet meer tot een roof zullen zijn; en Ik zal richten tussen klein vee en klein vee.

23 En Ik zal een enigen Herder over hen verwekken, en Hij zal hen weiden, namelijk Mijn knecht David; die zal ze weiden, en Die zal hun tot een Herder zijn.

24 En Ik, de HEERE, zal hun tot een God zijn; en Mijn knecht David zal Vorst zijn in het midden van hen, Ik, de HEERE, heb het gesproken.

25 En Ik zal een verbond des vredes met hen maken, en zal het boos gedierte uit het land doen ophouden; en zij zullen zeker wonen in de woestijn, en slapen in de wouden.

26 Want Ik zal dezelve, en de plaatsen rondom Mijn heuvel, stellen tot een zegen; en Ik zal den plasregen doen nederdalen op zijn tijd, plasregens van zegen zullen er zijn.

27 En het geboomte des velds zal zijn vrucht geven, en het land zal zijn inkomst geven, en zij zullen zeker zijn in hun land; en zullen weten, dat Ik de HEERE ben, als Ik de disselbomen huns juks zal hebben verbroken, en hen gerukt uit de hand dergenen, die zich van hen deden dienen.

28 En zij zullen den heidenen niet meer ten roof zijn, en het wild gedierte der aarde zal ze niet meer vreten; maar zij zullen zeker wonen, en er zal niemand zijn, die ze verschrikke.

29 En Ik zal hun een plant van naam verwekken; en zij zullen niet meer weggeraapt worden door honger in het land, en den smaad der heidenen niet meer dragen.

30 Maar zij zullen weten, dat Ik, de HEERE, hun God, met hen ben, en dat zij Mijn volk zijn, het huis Israëls, spreekt de Heere HEERE.

31 Gij nu, o Mijn schapen, schapen Mijner weide! gij zijt mensen; maar Ik ben uw God, spreekt de Heere HEERE.

---

¹ For a summary of this Historical quests: <http://kenschenck.blogspot.com/2010/02/new-perspectives-on-judaism.html>

² <http://www.makorhebrew.org>

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Nicholas_of_Lyra

⁴ Kenmerken zijn dan: Shabbat op zondag, kerstfeest, geen Bijbelse Joods traditionele andere feesten, Grieks-wetenschappelijke westerse benadering van de kerk en theologie.

⁵ Paul Phillip Levertoff: Pioneering Hebrew-Christian Scholar and Leader, Jorge Quiñónez, 2002, p.4

⁶ UMJC, Hun missie: To establish, strengthen, and multiply congregations for Yeshua within the house of Israel. Hun definitie van Messianic Judaism: The Union of Messianic Jewish Congregations (UMJC) envisions Messianic Judaism as a movement of Jewish congregations and groups committed to Yeshua the Messiah that embrace the covenantal responsibility of Jewish life and identity rooted in Torah, expressed in tradition, and renewed and applied in the context of the New Covenant. Messianic Jewish groups may also include those from non-Jewish backgrounds who have a confirmed call to participate fully in the life and destiny of the Jewish people. We are committed to embodying this definition in our constituent congregations and in our shared institutions. (Introduction to the UMJC, p.21, <http://www.umjc.org/>)

⁷ Everything you need to grow a Messianic Yeshiva, Phillip Goble, p.5, 1981, California

⁸ Theologie van Isaac Da Costa, voorwoord door H.J. Koenen, p.viii

⁹ Ibid, p.ix

¹⁰ Ibid, p.x

¹¹ Ibid, p.xii

¹² Jehovah-Jesus, of *De Wolke der Getuigen voor de Godheid van de Gezegenden Middelaar en Borg van zijn diep onwaardig volk*, Abraham Capadose, 1833

¹³ Brief van 18-7-1835 en enige ongedateerde brieven aan Da Costa. Over ergerlijke tonelen bij de afscheiding in Groningen en Friesland: brief aan De Clercq, 31-10-1834.

¹⁴ Abraham Capadose, David Kalmijn, 1955, 's Gravenhage, p.276

¹⁵ Of Scheiden of Scheiding, een woord aan leraars en gemeenten, Abraham Capadose, 1866

¹⁶ Of Scheiden of Scheiding, p.11,14,19

¹⁷ Of Scheiden of Scheiding, p.11

¹⁸ Messiasbelijdende Joden – Vergeten Eerstelingen, Carl A.F. Schwartz, dr. W de Greef, p.20 Dit boekje is opgenomen in: Messiasbelijdende Joden in Nederland, Europa en Israël, Willem Westerbeke, te vinden op www.theologienet.nl

¹⁹ David Kalmijn, p. 193

²⁰ Een boek met artikelen is te vinden op Google Books: <http://books.google.nl/books?id=tCoWAAAAAYAAJ&ots=YvvDeYxnJ0&dq=carl%20schwartz%20scottish%20church&pg=PP5#v=onepage&q=&f=false>

²¹ Paul Phillip Levertoff: Pioneering Hebrew-Christian Scholar and Leader, Jorge Quiñónez, 2002, p.4

²² Messiasbelijdende Joden – Vergeten Eerstelingen, Carl A.F. Schwartz, dr. W de Greef, p.72

²³ Uit het Jodendom tot den Christus, Philippus S. Van Ronkel, Amsterdam, 1886, p.88

²⁴ Messiasbelijdende Joden – Vergeten Eerstelingen, Carl A.F. Schwartz, dr. W de Greef, p.72

²⁵ Ibid, p.76

²⁶ Ibid, p.89

²⁷ Messianic Judaism: A Modern Movement With an Ancient Past: (A Revision of Messianic Jewish Manifesto), David H. Stern, 2007

²⁸ Ibid, p.98

²⁹ Ibid, p.101

³⁰ Te vinden op: www.theologienet.nl

³¹ David Kalmijn, p.190-191

³² RABINOWITZ, Joseph ben David (1837-1899), Russian Orthodox (Chasidic) Rabbi of Kishinev in Bessarabia, Hebrew scholar and writer.

³³ Kai Kjaer-Hansen, Joseph Rabinowitz and the Messianic Movement, 1995, p.22

³⁴ Ibid, p.22

³⁵ First Fruits of Zion, Messiah Journal, issue 103, p.14. The original Hebrew text is translated into English and published in this issue by FFOZ.

-
- ³⁶ Isaac Lichtenstein (?-1909), A Hungarian Rabbi, he preached the Messiah Jesus to his Jewish Hungarian congregation in Tapio-Szele.
- ³⁷ Messiasbelijdende Joden, Willem Westerbeke, p. 105 (www.theologienet.nl)
- ³⁸ Gillet, Lev (2002). Communion in the Messiah: Studies in the Relationship Between Judaism and Christianity.
- ³⁹ An appeal to the Jewish people, Isaac Lichtenstein, p.5
- ⁴⁰ Ibid, p.21
- ⁴¹ Paul Phillip Levertoff: Pioneering Hebrew-Christian Scholar and Leader, Jorge Quiñónez, p.25
- ⁴² Love and the Messianic Age, Paul Levertoff, p.59
- ⁴³ Paul Phillip Levertoff: Pioneering Hebrew-Christian Scholar and Leader, Jorge Quiñónez, p.29
- ⁴⁴ The London Society for promoting Christianity amongst the Jews
- ⁴⁵ http://vineofdauid.org/remnant_repository/_files/Meal_of_the_Holy_King_Levertoff.pdf
- ⁴⁶ <http://www.messianicart.com/davar/articles/levertoff.pdf>
- ⁴⁷ Olga (Tatjana) Levertoff, "The Ballad of My Father" in Denise Levertov, The Sorrow Dance (New York: New Directions, 1966, p.93-94.)
- ⁴⁸ The Messianic Hope, Levertoff, p.10
- ⁴⁹ Ibid, p.24
- ⁵⁰ Ibid, p.28
- ⁵¹ Ibid, p.8
- ⁵² Ibid, p.31
- ⁵³ Abram Poljak (1900-1963). In het Engels wordt zijn naam consequent als Abram Poljak weergegeven.
- ⁵⁴ Hij bedoelde hier kennelijk de kerk mee die de oude gestalte van Edom en Rome weer kreeg.
- ⁵⁵ *Auf dem Wege* is een verzameling van Pollak's artikelen die hij publiceerde tussen 1954 en 1957 in zijn maandblad The Hebrew Christian Community (HCC) Vertaling is vrij van mijn hand vanuit een Engelse vertaling van FFOZ, the Vine of David.
- ⁵⁶ Artikel van Joseph Shulam, te vinden op: http://www.netivyah.org/articles/Rabbi_Daniel_Zion.pdf
- ⁵⁷ Michael Brown, Answering Jewish Objections to Jesus, p.3
- ⁵⁸ First Fruits Of Zion, Messiah Journal, Issue 102, p.21
- ⁵⁹ <http://www.assistnews.net/Stories/2009/s09090119.htm>
- ⁶⁰ <http://outreachjudaism.org>
- ⁶¹ <http://www.amiortiz.com>
- ⁶² <http://www.youtube.com/watch?v=3sEBAldf4L0>
- ⁶³ <http://www.thekingsjewishvoice.org>
- ⁶⁴ <http://www.beth-yeshua.nl>
- ⁶⁵ note: uiteindelijk lichtte hij het als ceremonieel gebod uit de 9 andere. Fredericus Ragstat a Weille, Dr. J. Haitsma, blz.28-29
- ⁶⁶ Hij schreef het bekende boek: Messianic Judaism: A Modern Movement With an Ancient Past: (A Revision of Messianic Jewish Manifesto)
- ⁶⁷ <http://www.mjti.com>
- ⁶⁸ www.ffoz.org